

УДК: 8 тоҷик + 4 тоҷик (04)

ЧИЛЛАЕВ С. Ҷ., ҚОДИРОВ Д. С.¹

ТАЛМЕҲОТ ДАР АШЪОРИ ЛОИҚ ШЕРАЛӢ

Устод Лоиқ дар миёни шуарои тоҷик беш аз дигарон ба мутолиаи осори кӯҳани адабиёти форсии тоҷик пардохтааст ва нишонаҳои ашрафу дилбастагии ӯ ба адабиёти бостонӣ дар тамоми ашъораш ба ҷашм меҳӯрад. Дар ҳақиқат шоири зиндаёд дар тамоми адвори эҷодӣ, ҷӣ дар қолабҳои кӯҳани шеъри форсӣ ва ҷӣ ашъоре, ки бо сабки нави нимой месурӯд аз шеваи ҷамад, хусусан аз сабки хӯросонӣ баҳраи фаровон бурдааст. Ба гунае, ки дар забони шеърҳои нави ӯ ҳам дар ҳавзаи таркиботи луғавӣ ва ҳам дар сатҳи нахв бисёре аз хусусиёти сабки хӯросонӣ нигоҳ доштааст. Пайравии Лоиқ аз сабки кӯҳани мӯҷибӣ ғалабаи бостонгароӣ дар ашъори ӯ гардидааст, ки аз тариқи қорбурди аносирӣ кӯҳани дар шеъри ӯ намуд меёбад.

Дар мақола муҳаққиқон санъати талмеҳро дар заминаи ашъори устод Лоиқ баррасӣ намуда, ба ин васила пайванд ва равобити ашъори ӯро бо адабиёт, фарҳанг ва таърихи кӯҳани нишон додаанд.

Калидвожаҳо: забон, тафаккур, образ, асотир, шахсият, меҳан, фарҳанг, таърих, талмеҳ, адабиёт, тамаддун, дин, Қуръон, шоир, миллат.

Яке аз санъатҳои бадеӣ, ки дар ашъори устод Лоиқ қорбурди фаровон дорад, санъати талмеҳ маҳсуб мешавад. Адабиётшиносони пешин ва муосир дар шарҳи маънии луғавӣ ва истилоҳии ин санъати бадеӣ андешаҳои арзишманде баён кардаанд. Бояд қайд намуд, ки талмеҳ аз маъмултарин санъати маънавии каломӣ бадеӣ ва пурмаҳсултарин василаи маъниофаринӣ дар адабиёти форсии тоҷикӣ буда, намунаҳои он ханӯз дар осори нахустин гӯяндагонӣ шеър бо забони форсии дарӣ дар аҳди Тоҳирӣёну Саффорӣён ва Сомонӣён ба назар мерасид. Маънии луғавии талмеҳ дар луғатномаҳои нигоҳи сабук қардан ба сӯйи чизест. Аммо дар адабиёти бадеӣ ишора ба воқеаҳои таърихӣ асотирӣ, қиссаҳои афсонаҳои ва ғайраҳои санъати талмеҳ номида мешавад [5. 170]. Аз ин нуқтаи назар бармеояд, ки шуаро бо истифода аз санъати талмеҳ ба қиссаҳои маъруфу ибратбахше, ба тамсилоти машҳуре, ба воқеот ва ё ашхоси таърихӣ ё асотирӣ назаре афканда, ба он ишора намуда, ба ин васила «бо лафзи андак ва маънии бисёр» далолат мекунад [7. 8].

Донишманди тоҷик Худӯи Шарифов ҳамаи гуфтаҳои гузаштагонро таҳлил намуда, ба ҷунин хулоса омадааст: «Гуфтан мумкин аст, ки талмеҳ бойиғарии мифологию асотирӣ адабиёт, инҷунин тағйиру такмили онро нишон медиҳад. Маълум аст, ки дар ҳама давраи инкишофи адабиёт талмеҳот як хел шуда наметавонанд. Масалан, дар адабиёти давраҳои аввал дар шеърҳои адаб асотирӣ қадими эронӣ (тоҷикӣ) бештар истифода мешуд. Баътар асотир ва нақлу ривоятҳои арабию мусулмонӣ паҳн шуданд. Сипас образҳои тимсолу рафтору қирдори сӯфиёна, ба мисли Иброҳими Адҳам, Мансури Ҳаллоҷ, Шайхи Санъон ва ғайра иштихор ёфтанд» [1. 116].

Дар ашъори устод Лоиқ талмеҳоте ба назар мерасад, ки дар он мазомини шеърҳои Фирдавӣ, Мавлавӣ, Ҳофиз, Саъдӣ ва аз муосирон Айнӣ ва Турсунзодаро метавон дид. Аз он ҷое, ки Лоиқ саҳт дилбастаи шоирони ин ду даста буд, бо тааммули гузарро дар маҷмуаи ашъори ӯ ва андак ошноӣ бо шеър ва адаби кӯҳани, метавон андешаҳои шуарои зикршударо пайдо кард.

¹ **Адрес для корреспонденции:** С.Дж.Чиллаев – преподаватель Президентского школа в Дангаринском районе. Республика Таджикистан, Дангаринский район, дж. И.Шариф кишлак Хурамзамин, 931911680.

Қодиров Д.С.– кандидат филологических наук, начальник учебной управления Дангаринского государственного университета. тел:(+992)931330777

...Бипурс аз ҳазрати Одам

Чӣ карданд он ду пураш, он ду чоҳил [8. 126].

Чунонки аз байти фавқ пайдост, устод Лоиқ ишора ба қиссаи ҳазрати Одам ва фарзандони ӯ дорад. Худованди азза ва чал дар каломи рабониаш чунин мефармояд:

فطوعت له نفسه قتل أخيه قتله فأصبح من الخاسرين

Пас нафси ӯ (Қобил) куштани бародарашро (Ҳобилро) дар назди ӯ сахл сохт ва ӯро бидушт ва аз зиёнкорон шуд [5. 380].

Устод Лоиқ дар ашъори гаронбаҳояш як иродати ҳосе нисбат ба падари шеърӣ форсӣ дорад. Дар девони ӯ чандин маротиба ба соҳибқирони шоирон ишора меравад, ки мо аз такрори он ҳама худдорӣ намуда, танҳо ба ду мисраъ иктифо мекунем. Дар порчаи шеърӣ талмеҳан ба кӯри модарзод будани Рӯдакӣ ишора меравад.

...Ҳар ланг нашуд ҷаҳонситон чун Темур

Ҳар кӯр ба мисли Рӯдакӣ бино нест [8. 220].

Оё Рӯдакӣ кӯри модарзод будааст? Аз кинояҳое, ки шоирони ҳамасри ӯ ва баъдӣ ба мисли Абузарои Ҷурҷонӣ ва Носири Хусрав дар хусуси зиндагии ин устоди шоирон оварданд, ӯро шоири нобино шинохтаанд. Муҳаммад Авфии Бухороӣ низ ошкорро мегӯяд, ки вай акмаҳ (нобино) буд. Аз он гузашта, рӯшаниву дурахшандагии тавсифоти ӯ он моея ҳаст, ки инсонро дар қабули достони кӯри модарзодии ӯ ба шак меандозад.

Устоди агонӣ ва нағамот Борбад ба созу навои хеш эронмарзро ба халифаҳои аъроб шӯр ангезонид, чун қасдаш натиҷа надод, панҷаҳои ҳазордастонашро бибурид ва сози барботашро оташ зад. Лоиқ ин қиссаи ғамангезро талмеҳ намуда, воқеаро дар ашъораш ба чунин тарз ба қалам медиҳад:

Замона ёд меорад аз ман,

Ва аз ангуштҳои ханҷари навмеди бибрида,

Ва ҳам аз барбати дар оташи навмеди сӯзида

Замона ёд меорад аз ман,

Ки аз дарди Аҷам дар бекаронҳо

Навои Борбад барбод гардида... [8. 156]

Устод Лоиқ дар маҷмӯаи “Ҷоми Хайём” чанд маротиба ба рубоиёти гаронбаҳои ҳаким Умари Хайём талмеҳан ишора намудааст.

Олимон ва баҳрнавардони Амрико ва Фаронса сафинаи мусофиркаши амрикоии “Титиник”-ро, ки ҳангоми сафари нахустин дар уқёнуси Атлантикаи Шимоли ғарқ шуда буд, аз қаъри ҷаҳор ҳазор метр пайдо кардаанд. Миёни сандукҳои пур аз ҷавохироти кишти дар яке аз сандукҳои фулодӣ тарҷумаи рубоиёти Умари Хайём низ дарстрас гардид.

Хайём андешаҳои фалсафии худро дар жанри ғиноии рубоӣ пурмуҳтаво ва ҷаззоб барои хонандаи хушманд сурудааст. Рубоиёти Хайём сарфи назар аз ҳаҷм дорои арзиши баланди адабӣ мебошанд:

Намечуст аз «Шифо» Хайём сеҳре,

Ки сад соли дигар умраш физояд,

Фақат мехост бо чашми Сино,

Назар созад ба чашми марг боре [8. 216].

Бинобар гузориши Абулҳасан Байҳақӣ устоди рубоӣ, Хайём қабл аз марг китоби «Шифо»-и Ибни Синоро дар даст дошта, онро мутолиа мекард. Пас аз мутолиа ва хондани намоз ҷон ба чонофарин таслим намуд [2. 115-120].

Дар ашъори шоири зиндаёд ишора ба шахсиётҳои таърихӣ фарҳангӣ ва аҳли адаб талмеҳоти зиёде ба чашм мерасанд. Чунончи, дар байти зер шоир ишора ба Саъдии Шерозӣ ва «Бӯстон»-и ӯ кардааст.

Дар пайраҳаи покуфтае раҳ сипарӣ,

Ҳам об зи ҷӯи кандаи мо бихӯрӣ,

Ин сон, ки туй шоири хушкидадимоғ,

Як барг зи «Бӯстон»-и Саъди набарӣ [8. 445].

«Бӯстон» асари арҷманд ва пууровозаи шоир ва нависандаи форсу тоҷик Саъдии Шерозӣ мебошад. Писандҳо ва орзуҳои Саъдӣ дар «Бӯстон» беш аз дигар осори ӯ

чилвагар аст. Ба иборати дигар Саъдӣ мадинаи фозилаеро, ки мечуста дар «Бӯстон» тасвир кардааст. Ҷаҳони «Бӯстон» ҳама некӣ асту покӣ [3. 6].

Дар байти дигар устод Лоиқ Шералӣ тавассути истифода аз санъати талмех ишора ба сафари лисонулғайб Ҳофизӣ Шерозӣ мекунад:

Нарафт ӯ як қадам берун зи Шероз,
Ҷаҳон аз баҳри ӯ Шероз буда [8. 404].

Як маротиб Ҳофиз аз Шероз ба Язд, ки дар дасти Шуъубия аз шоҳзодагони оли Музаффар буд, рафт ва хеле зуд аз иқомат дар зиндони Сикандар хаста шуд ва дар ғазале бозгашти худро ба сарзамини Форс ба ин навъ орзу кардааст.

Дилам аз ваҳшати зиндони Сикандар биғирифт,
Рахт барбандаму то мулки Сулаймон биравам [4. 117].

Шоири ширинкалом ба шеърӣ машҳури Иқболи Лоҳурӣ тазмин карда, дар байти аввал ба шоири баландпарвоз, ки ақвомро даъват ба бедории фарҳангӣ кардааст, талмех мекунад.

Ҳазрати Иқбол, бар мо бад мағир,
Мо агар дар хоби сакта андарем [8. 325].

Дар абёти дигар устод Лоиқ ишора ба сафари Петербург кардани маорифпарвари тоҷик Аҳмади Дониш менамояд. Мусаллам аст, ки Аҳмади Дониш ҳамчун маорифпарвар ояндаи Бухороро дар равобити мутақобилан судманд бо Русия меид.

То Бухорои шариф аз зодгоҳи инқилоб
Аз Петербург Аҳмади Дониш
Насими асри нав овардааст,
Корвони маърифатро сорбонӣ кардааст,
З-ичтимое мардумонро тарҷумонӣ кардааст [8. 70].

Лоиқ бузургвор бо ишқи ҷовидонае, ки нисбат ба марзу буми аҷлодиаш дошт, дар ашъори худ талмехан ба дин ва фарҳанги созандаи ориёӣ намулдаст:

Бихондем, Авесто-у Позанд-у Занд,
Ҷама мабдаи зишттиву некувӣ.
Паи чоҳилони биёбон шудем,
Накардем аз чоҳилон пайравӣ [8. 437].

Абумуслим даъват бар зидди банни Умайяро оғоз кард ва дар деҳаи Сафеданҷ аз табеи Марв буд, ливои шӯришро барафрошт. Ҷама ақвом аз фирқаи шиъа ва маздоиён ва хуррамдинон ба ӯ гароиш карданд.

Маълум аст, ки қиссаи ҷонгудози «Лайлӣ ва Мачнун» яке аз қиссаҳои машҳури мардуми араб маҳсуб мегардад. Шоирони адабиёти форсу тоҷик дар ҳар даври замон ба ин қисса ишоратҳо намуда, онро ба ҳолу аҳволи хеш мутабиқи дараҷаи ҳунари донишашон мувофиқ гардониданд буданд. Устод Лоиқ дар анвои шеърӣ худ аз ин қиссаи ҷонгудоз фаровон истифода мебарад ва эҳсоси ҳиссиёти ошиқона ва ғаму андӯҳашро тавассути ин симоҳо баён менамояд:

Гарде ҳама аз гардиши гардун хурдем,
Дар ишқ ғами Лайлию Мачнун хурдем [8. 445].

Баҳше аз дигари талмехотро дар ашъори шоири зиндаёд аҳли адаби замони нав ташкил медиҳанд. Шоир ба захмҳои пушти Айнӣ ишора карда, ӯро барҳақ поягузори адабиёти муосири тоҷик меҳисобад. Дар ашъори шоир меҳонем:

Тоҷҳо талқон шуда дар зери чархи тӯпҳо,
Тахтҳо бар тахтдорон оқибат мадфан шудаанд...
Лек захми пушти Айнӣ то ҳанӯз,
Дар дили ман хуфтааст [8. 60].

Устод Садриддин Айнӣ аз зумраи шоирон ва нависандагоне буд, ки баробари замони худ қадам гузошт ва аз ҳавои қарни худ нафас кашид. Дар сипоси ин ҳама неъматҳо шукронаҳояшро рӯи коғаз рехт. Ҷароҳатҳои замонашро дар дили худ эҳсос карда, бештар аз дигарон дард мекашид.

Ҳамин тариқ, устод Лоиқ дар ашъори мондагори хеш осори таърихию ривоятӣ, образи рамзҳои асотирӣро ҳамчун мучиби худогоҳии маънавӣ ҷой дода, ҳамеша

мурочиат ба гузаштаро мояи ифтихору ситоиши аҳди замонаш пиндоштааст. Дар касида, қитъа, маснавӣ ва ғазалҳои дилнишини ӯ нақши пурқимати маданияту фарҳанги пешин кадр гардидааст. Шоир вобаста ба талаботи ҳаёти фарҳангӣ арзишҳои пурбаҳои шоистаро ситоиш мекунад. Ба мардони таърихии ориёӣ бо рамзу муҳокоти асотирӣ ишора намуда, дар асоси онҳо асотири нави адабӣ офаридааст, ки боиси мукамал гардонидани мазмуну андешаҳои шеърӣ ӯ гардидааст.

Адабиёт

1. Абдусаттор, Абдушукур. Талмех дар шеърӣ аҳди Сомониён / Абдусаттор, Абдушукур.- Душанбе, 1998. -116 с.
2. Муҳаммадқай, Чаъфарӣ. Таҳлили шахсияти Хайём “Кайҳон” / Муҳаммадқай, Чаъфарӣ.- Техрон, шумораи 15. моҳи июл, 2010-. 153 с.
3. Саъдӣ, Шерозӣ. Бӯстон Тасҳеҳи Юсуфӣ / Саъдӣ, Шерозӣ. Амир Кабир. Техрон, 1996.- 445 с
4. Сафо, Забехуллоҳи. Таърихи адабиёти Эрон Сафо, Забехуллоҳи. ҷ. 2 Техрон, 2008.-117 с.
5. Туракул, Зехнӣ. Санъати сухан / Туракул, Зехнӣ. –Душанбе: Ирфон, 1979. -107 с.
6. Умаров М. Куръони Карим (сураи «Моида», ояи 29) / Умаров М.-Душанбе, Ирфон. 2007.-500 с.
7. Шамисо, Сирус. Фарҳанги талмехот (ишороти асотирӣ, достонӣ, таърихӣ, мазҳабӣ дар абёти форсӣ) / Шамисо, Сирус. Техрон, 1349. -176 с.
8. Шерали, Лоик. Кулиёт / Шерали, Лоик Ҷ. 1. Душанбе: Адиб 2008.- 480 с.

ЧИЛЛАЕВ С. Дж., КОДИРОВ Д. С.

МЕСТО ИСКУССТВА ТАЛМЕХ (НАМЕК) В ТВОРЧЕСТВО ЛОИКА ШЕРАЛИ

Поэт Лоик среди таджикских поэтов больше всех занимался изучением древних сочинений и произведений таджикско-персидской литературы. Признаки его привязанности, любви и увлечённости древней литературой встречаются во всех его стихах. Действительно этот великий поэт на протяжении всей своей творческой жизни, как из древней формы персидской поэзии, так и из современной поэзии, особенно из хурасанского стиля, извлекал огромную пользу. Во многих его стихах, и в области словарного состава и на синтаксическом уровне, замечаются многие особенности хурасанского стиля. Из – за увлечённости Лоика древними стилями, проза и поэзия античности отражаются почти во всех его стихах.

В данной статье авторы предприняли попытку анализировать мастерство Лоика Шерали в использовании искусства талмех (намеки). Они в этом направлении используя научно-теоретическую литературу разъясняют сущность данного искусства и вместе с тем подчеркивают его место в создании образов и указывают на общеизвестные факты, случаи и личности.

Ключевые слова: язык, мышления, образ, миф, личность, родина, культура, история, литература, цивилизация, религия, Коран, поэт, нация.

CHILLAEV S. J., QODIROV D. S.

THE PLACE OF ART TALMEH IN CREATIVE ACTIVITY OF LOIQ SHERALI

Loik, the poet among Tajik poets was most engaged in studying ancient compositions and works of the Tajik-Persian literature. Signs of his attachment, love and enthusiasm to ancient literature can be seen in all his verses. Actually, this great poet throughout all his creative life, both from an ancient form of the Persian poetry, and from modern poetry, especially from khurasan style, derived huge benefit. In his many verses, both in the field of dictionary structure and at the syntactic level, many features of khurasan style are noticed. Because of Loik's enthusiasm to ancient styles the prose and poetry of antiquity are reflected almost in all his verses.

In given article the authors have undertaken the attempt of analysing Loiq Sherali's skill in using art "talmeh" (the tipoff). They explain with scientifically-theoretical literature essence given art and together with this in this direction, they emphasize this in creation image and instruction on the well-known fact, events and personalities.

Keywords: the language, thoughts, image, myth, personality, motherland, culture, history, literature, civilization, religion, Koran, poet, nation.